॥ श्रीरामः शरणम् ॥

प्रतिगुरुवासरं
प्रकाश्यते

सम्पादकः
डा. कृष्णप्रसादः जि.

आदिशिला

साप्ताहिकी आदिशिलापत्रिका

द्वा सुपर्णा सयुजा सखाया समानं वृक्षं परिषस्वजाते ।
तयोरन्यः पिप्पलं स्वाद्वत्त्यनश्नन्नन्यो अभिचाकशीति ॥

प्रथमखण्डस्य | **श्री विश्वावसु संवत्सर माघ फाल्गुन २०२६** | **प्रथमसङ्ख्या**

आदिशिलापत्रमञ्जूषा-१०

तर्कशास्त्रस्य प्रयोजनम्

रचयिता - तर्कसंग्रहस्य सुखप्रवेशिनीव्यख्याया भूमिका
तर्कार्णवेन शिरोमणिना (उत्तमू) ति. वीरराघवाचार्येण विरचिता

एकः— सखे सुन्दर! क्षोदक्षमं सार्वभौमं ते पाण्डित्यमिति सन्तुष्यामि ।

अन्यः— किं भोः परिहासेन? अधीतप्रायेऽपि तर्कशास्त्रे सन्ति शास्त्रान्तराणि सामग्र्येणाधिगन्तव्यानि, येषु मे सम्प्रति स्वल्प एव परिचयः ।

एकः— प्रकरणग्रन्थाः परिचिताः । इतस्ते कस्तत्र श्रमः । अस्माकं पुनरधीतमप्यनधीततुल्यम् ।

अन्यः— कथमेवमेकपदे सर्वथा जाड्यमभिनयसि ।

एकः— नायमभिनयः; यदस्ति तदुच्यते । यदि पुनर्नाटकादिपठनमेव नः कृत्यमभविष्यत्, नूनमयं क्लेशो न व्यज्ञास्यत । अलङ्कारग्रन्थाः पुना रसगङ्गाधरप्रभृतयः परीक्षार्थे परिक्लृप्तास्तर्कपद्धतिपरिष्कृता न बुद्धिमारोहन्ति ; न पठितुं शक्यन्ते ।

परः— सत्यमाह मित्रम् । विनैव काव्यानुवचनं सदा शास्त्रग्रन्थानेवाऽऽवर्तयतामपि प्रक्रियाभाग एव नः पाण्डित्यम् । मञ्जूषाभूषणसारादयस्तु तर्कसरणिमनुसरन्तः प्रायो दुरवगाहाः । का कथा व्युत्पत्तिवादविज्ञाने ।

अन्यः— ईदृशः श्रमो मीमांसाध्यायिनां न भवेदित्यालोचयामि ।

अपरः— वस्तुतस्तर्कशास्त्रे कियानपि प्रवेशो नःप्रवेशपरीक्षासमय एवावश्यकः । अन्यथा मीमांसापठनेऽप्यार्हन्ती न गण्यते । एवमप्यादरेणापठनादल्पमत्र ज्ञानं न भाट्टदीपिकादौ तर्कविद्भिर्विरचिते धारणप्रवचनपर्यन्तविधानाय प्रभवति । न तरां भाट्टरहस्ये ।

अन्यः— (इतरमवलोक्य) सखे! किमेवमवनतमुखो जोषमासीनो ध्यानपर इव लक्ष्यसे।

इतरः— किं ब्रह्म ध्यायामि। सुहृन्मणयो हृदयमुद्घाट्य शोचन्ति। अहं पुनरन्तर्विषण्णोऽस्मि। किं मे वक्तव्यमस्ति। एकतो मीमांसान्यायमेदुरेषु यत्र क्वचिद्व्याकरणस्पर्शिषु विशेषतस्तर्कनिकरपरिबृंहितेषु सिद्धिब्रह्मानन्दीयशतदूषणीन्यायसिद्धाञ्जनादिषु कथं नामानधीततर्कः पिपठिषामप्यधिगन्तुमलम्।

अन्यः— किमेवं सर्वेऽप्येकमुखं भाषन्ते। सुहृन्मणयः! यावद्यावत्तर्कशास्त्रग्रन्थे परिज्ञानम्, तावत्तावच्छास्त्रान्तरेषु सर्वत्र शोधनक्षमं शेमुषीप्रसरणमिति सत्यम्। अथापि मुक्तावलीपर्यन्तप्रकरणग्रन्थः प्रवेशतः प्रागेवाध्याप्यत इति कथं नु व एतावानायासः?

इतरः— अध्याप्यते। अथापि सुखप्रवेशस्तत्र नेति तदात्वे बुद्धेः परिश्रमं दातुमनिच्छन्तः उपेक्षितवन्तः स्मः। तदिदं साम्प्रतं क्लेशे पर्यवसितम्।

परः— तावान्परिश्रमस्तदैव चेत् क्रियते, किमिति तर्ककक्ष्याप्रवेशं परित्यक्ष्यामः। अधीते हि तर्के पश्चादश्रमेण सर्वमध्येतुं शक्यम्।

अपरः— सत्यम्। अयमत्र क्लेशः। तर्कसंग्रहो हि प्रथममधीयते। स चेत् केवलं प्रतिपदार्थमात्रग्रहणेनाधीयते, नोपरि ग्रन्थेषु सुलभः प्रवेशः। अत एव शाब्दबोधपद्धतिमपि तत्राध्यापकाः प्रदर्शयन्ति। यदि तया पद्धत्याऽधीयते, तत्र न सकृच्छ्रवणमात्रेण सर्वं बुद्ध्यत इति चिन्तनाऽपेक्षिता। तत्राध्यापकेनोच्यमानमन्यादृशम्। चिन्तनागुरुसरणिरन्यादृशी। पुनः प्रश्ने पुनरध्यापको बुद्धिबलेनान्यथा वक्ति। तत्र न किञ्चित् प्रतिष्ठितं भवति। एवमशक्त्या तदा विरतोद्योगाः पश्चाद्दीपिकामुक्तावल्यादिषु कथं पदमर्हन्ति?

अन्यः— सह व्याख्यानेन संग्रह आवर्तनीयः।

इतरः— सन्ति परं व्याख्याः। बोधप्रकारः कुत्रापि न सम्यगदर्शि। पट्टाभिरामादयस्तु क्वचिद्बहु वदन्ति। अन्यत्र जोषं गच्छन्ति। अपरत्र स्खलन्ति। न वा संपूर्णं बोधवर्णनं व्याख्यानं किञ्चिदस्तीति शृणुमः।

एकः— श्रुतं मया साम्प्रतमेकं व्याख्यानं सुखप्रवेशिनी नाम प्रचारोन्मुखं, यत्रापेक्षितोंऽशः प्रायः सर्वः समस्तीति। अपि दृष्टं सुन्दर!

अन्यः— इदमेवाहमप्यावेदयितुं प्रवृत्तः। प्रायेण हि प्रौढग्रन्थकारैः सर्वमपि शास्त्रं तर्कशास्त्रीकृतम्। तदस्याः सुखप्रवेशिन्याः सावधानमध्ययने सर्वत्रापेक्षिते सुखः प्रवेशो भवति। तन्मुखेनोत्साहेनाधीतान्यप्रकरणग्रन्थानां मीमांसावेदान्तसाहित्यव्याकरणादिषु तत्र तत्र सुखः प्रवेशः। तदिदं व्याख्यानं सुहृद्भिरादरेण ग्राह्यम्। अवश्यं च प्रचारं प्रापणीयम्।

सर्वे— अहो! भाग्यम्! महान् लाभः! तथैव करिष्यामः। सर्वमतः सम्पत्स्यते।

